1. Kur’an ve Sünnette İlim

İlim; bilgi, marifet ve hakikat anlamındadır. İnsan, yol gösterici birikim sahibi olmakla değer kazanır. Kur’an’a göre Allah (cc), görünen ve görünmeyen her şeyin bilgisine sahiptir. İnsana bilmediklerini öğretendir.[1]

İlmin değeri, karşıt anlamı olan cehalet kavramı ile anlaşılır. Kur’an-ı Kerim’deki **“... Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?...”**[2] ayeti, bilginin ve bilgi sahibi olmanın belirleyici rolüne işaret eder. İlim, İslam medeniyetinde diğer uygarlıklara nazaran çok daha etkili ve dönüştürücü role sahiptir. Kur’an, bilme yetisinin insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli fark olan akıl sayesinde kazanılacağını vurgular. **“Bilin ki Allah, yeryüzünü ölümünden sonra diriltmektedir. Düşünesiniz diye gerçekten, size ayetleri açıkladık.”**[3]

Bilgi Notu

“... De ki Rabb’im, ilmimi arttır.”

(Taha suresi 114. ayet)

Yorumlayalım

“Rahman ve rahîm olan Allah’ın adıyla

1-2. Yaratan Rabb’inin adıyla oku. O, insanı alaktan yarattı.

3. Oku, senin Rabb’in en cömert olandır.

4-5. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.”

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ ﴿١﴾ خَلَقَ
الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ
الْاَكْرَمُۙ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ
الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

Kur’an’ın nazil olan ilk ayetlerinin “Oku” emri ile başlamasını, İslam medeniyetinin bir ilim medeniyeti olması açısından değerlendiriniz.

İslamiyet bir ilim dini, İslam medeniyeti de bir ilim medeniyetidir. Kur’an’da bilginin yegâne sahibinin ve kaynağının Allah (cc) olduğu gerçeği şöyle ifade edilir: **“O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık kılan, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, ayetlerini bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.”**[4], **“Sizin ilahınız ancak kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah’tır. O, ilmiyle her**

1 bk. Alak suresi 3-5. ayetler.
2 Zümer suresi 9. ayet.
3 Hadid suresi 17. ayet.
4 Yunus suresi 5. ayet.

şeyi kuşatmıştır.”[5], **“Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah’ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki Allah’ın her şeye kadir olduğunu ve Allah’ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.”**[6], **“O, ilk ve sondur. Zahir ve Bâtın’dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.”**[7]

Fark Edelim

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُ۫نِي بِاَسْمَٓاءِ
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَاۜ
اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۚ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ
بِاَسْمَٓائِهِمْۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

“Allah Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek ‘Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi bana bunların isimlerini bildirin.’ dedi. Melekler, ‘Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.’ dediler. Allah şöyle dedi: ‘Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle. ‘Âdem, meleklere onların isimlerini bildirince Allah, ‘Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?’ dedi.”

(Bakara suresi 31-33. ayetler)

Allah, insanı bilgi bakımından diğer varlıklardan üstün ve donanımlı kılmıştır.

Kur’an’da ilim sahibi olmak için gerekli olan araştırmacılık ısrarla tavsiye edilmiştir: **“Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? Gerçekte gözler değil kalpler (kalp gözü) kör olur.”**[8]

Kur’an, kesin bilgiye dayanmayan verilerin değersizliğini ve insanı hakikate ulaştırmayacağını **“... Zan ise şüphesiz ki Hak karşısında hiçbir şey ifade etmez...”**[9] ayetiyle açıklamıştır.

Kur’an-ı Kerim’in ve hadisişeriflerin ilimle ilgili açıklamalarına göre hayatın amacı ilimle elde edilen iman sonucu iyi insan olarak iyi işler yapmaktır.

5 Taha suresi 98. ayet.
6 Talak suresi 12. ayet.
7 Hadid suresi 3. ayet.
8 Hac suresi 46. ayet.
9 Yunus suresi 36. ayet.

Kur'an'ın ilk muhatapları, Hz. Peygamber'in teşviki ile okuma ve yazma başta olmak üzere ilmî faaliyetlerin yaygınlaşması için gayret göstermişlerdir. Hz. Peygamber Cahiliye Dönemi örf ve âdetleri üzerine yaşayan bir toplumu, yoğun ve titiz bir eğitim faaliyetiyle hakikatin aydınlığına ulaştırmıştır. Mekke'de ilk eğitim faaliyeti olarak kabul edilen Darülerkâm ve daha sonra Medinede kurulan Suffe mektepleri bunun örnekleri arasındadır.

Peygamberlerin amaçlarından biri de ilimle şekillenmiş bir toplum inşa etmektir. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in ilme teşviki, Müslümanları bilgiyi yazıyla kayıt altına almaya ve ilim öğrenmeye yöneltmiştir. Hz. Peygamber'in eğitimci yönü onun sünnetini izleyenler için her döneme ışık tutmaktadır. O, eğitimde kolaylaştırıcı metotlar takip etmeyi, sabrı, tahammülü teşvik ve tavsiye etmiş; öfkeye ve şiddete yer verilmemesini istemiştir. Muaviye bin Hakem es-Sülemî (ra) adlı sahabi, bu hususta şunları söylemiştir: "Ben Resulullah'tan daha güzel eğitim veren bir öğretmen görmedim. Beni ne azarladı, ne dövdü, ne de bana hakaret etti".[10]

Bilgi Notu

"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler de mürekkep olsa ve yedi misli de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi. Doğrusu Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir."

(Lokman suresi 27. ayet)

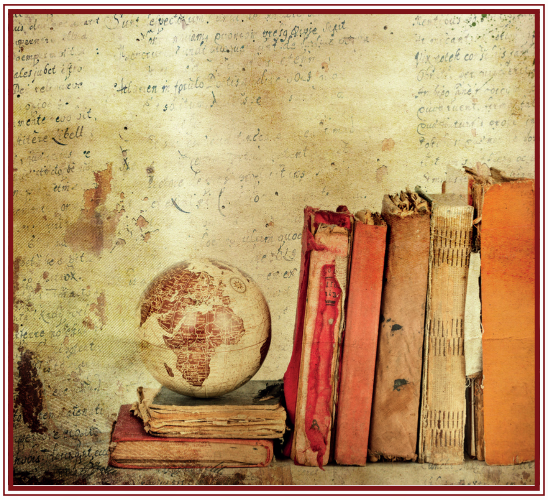

Görsel 4.1: Müslümanlar araştırmacılığa ve eser üretmeye büyük önem vermişlerdir.

Yorumlayalım

Bedir Savaşı'nda Müslümanların eline esir düşen müşrik askerlerden okuryazar olanlar, on Müslümana yazı öğretmek suretiyle serbest bırakılmışlardır. Vahiy başkâtibi olan Zeyd bin Sabit (ra) de Bedir Savaşı esirlerinden okuma-yazma öğrenmiştir. Şüphesiz bu uygulama, o dönemin ve coğrafyanın şartları dikkate alındığında önemli bir gelişmedir.

(M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, 514)

Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda esir alınan Mekkeli müşrikler için yaptığı uygulamayı, ilme teşvik ve yol açtığı toplumsal dönüşüme etkisi bakımından yorumlayınız.

10 Müslim, "Mesâcid", 33.

Her şey bilgiye dayanır. İlim tahsili, Müslümanlar için farz kılınmıştır. Hz. Peygamber *"İlim öğrenmek, her Müslümana farzdır."*[11] buyurmuştur. Birey, toplum ve ülke düzeyinde elde edilen bilgiden; en çok bu bilgiyi üretenler yararlanırlar. İlmin önemli bir güç olduğu, İslam toplumları tarafından erken dönemlerden itibaren kavranmıştır. Bu gücün temelinde ilmin kaynağı olan Allah'a (cc) yakınlık bulunmaktadır. İslam kültür ve medeniyeti bu kavrayış sayesinde ilmin aydınlatıcı gücüyle, geniş coğrafyalara ulaşmış ve birkaç yüzyıl içerisinde dünyayı aydınlatmıştır.

11 İbni Mace, *Mukaddime*, 17.
12 Birışık, "Kur'an", 26/318.
13 Mertoğlu, "Vahiy Kâtibi", 42/447.
14 Bozkurt, "Hâfız", 15/74-75.
15 Turan, "Arza", 3/446-447.
16 bk.Hamidullah, *İslam'a Giriş*, 32-39.